

Ігор Тацішин

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного та інформаційного права

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

© Тацішин І., 2017

Розглянуто особливості правового забезпечення функціонування соціальної держави. Обґрунтовано необхідність конкретизації визначення поняття “соціальна держава”. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, що врегульовують питання соціальної безпеки, запропоновано розробити та прийняти Закон України “Про соціальну безпеку” з урахуванням особливостей можливих загроз.

Ключові слова: правова держава; національна безпека; соціальна безпека; соціальна держава; соціальний діалог.

Ігорь Тацисин

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

Рассмотрены особенности правового обеспечения функционирования социального государства. Обоснована необходимость конкретизации определения понятия “социальное государство”. Осуществлен анализ нормативно-правовых актов, регулирующих вопросы социальной безопасности, предложено разработать и принять Закон Украины “О социальной безопасности” с учетом особенностей существующих угроз.

Ключевые слова: правовое государство; национальная безопасность; социальная безопасность; социальное государство; социальный диалог.

Ihor Tatsyshyn

Educational and Research Institute of Law and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Administrative and Information Law
Ph. D., Assoc. Prof.

PECULIARITIES OF LEGAL SUPPORT OF THE SOCIAL STATE FUNCTIONING

In the article features of legal maintenance of functioning of the social state are considered. The necessity of concretising the definition of the concept "social state" is substantiated. The analysis of normative and legal acts regulating social security issues was carried out and it was proposed to develop and to adopt the Law of Ukraine "On Social Security" by taking into account the peculiarities of existing threats.

Key words: legal state; national security; social security; social state; social dialogue.

Постановка проблеми. Конституція України визначила курс на побудову соціальної правової держави. Реалізувати цю функцію держави неможливо без створення дієвої національної системи функціонування соціальної держави, яка покликана гарантувати реалізацію однієї з найважливіших груп конституційних прав громадян – соціальних.

Аналіз сучасного стану вирішення окремих питань соціального забезпечення та захисту населення України, що зумовлено безперервним процесом реформування пенсійного законодавства, умов та порядку надання субсидій, соціальних послуг свідчить про безсистемний і вкрай небезпечний характер процесів у сфері регулювання рівня життя населення в умовах правової, економічної та соціальної криз. Неефективне здійснення цих перетворень зумовлює появу негативних соціальних явищ, що в майбутньому може призвести до деструктивних процесів не тільки на локальному чи регіональному рівнях, а й на загальнодержавному, що недопустимо.

У комплексі найважливіших проблем розвитку української держави, пов'язаних з пошуком шляхів подолання кризових явищ у політичному, економічному та соціальному житті, особливого значення набуває вирішення завдань щодо правового забезпечення функціонування соціальної держави.

Аналіз дослідження проблеми. Специфіку і правові засади функціонування соціальної держави досліджено в працях В. Авер'янова, Ю. Барабаша, В. Бевзенка, А. Берлача, Ю. Битяка, Н. Болотіної, Н. Галіциної, В. Скакун, Н. Хоми, В. Якубенка та ін.

Метою статті є дослідження особливостей правового забезпечення функціонування соціальної держави відповідно до національного законодавства та висловлення пропозицій щодо необхідних законодавчих змін у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава відповідно до ст. 1 Конституції України.

Соціальна держава існує у різних проявах:

- 1) як ідея та її розвиток у соціально-політичних концепціях;
- 2) як конституційний принцип, закріплений в основних законах більшості країн;
- 3) як реальна практика діяльності державних інститутів у напрямі вирішення соціальних проблем суспільства, соціальних проблем суспільства, соціальних груп і окремих особистостей [1, с. 679].

Інституційну сутність та значення “соціальної держави” досліджували численні науковці в сфері права, політології, соціології та інших галузей наук.

Зокрема, на думку В. Якубенка, соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, створює індивідам рівні умови для матеріального самозабезпечення, надає соціальну допомогу особам, які опинились у несприятливому економічному становищі, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя; перерозподіляє матеріальні блага відповідно до соціальної справедливості; має за мету забезпечення громадянського миру [2].

Соціальна держава, на думку Н. Галіциної, являє собою таку форму політико-територіальної організації публічної влади, яка, визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, спрямовує свої зусилля на досягнення соціальної справедливості шляхом реалізації соціальної політики, здатної забезпечити утвердження та забезпечення соціальних прав індивіда (ідеологічний рівень), діючи при цьому на правовій основі, закладеній насамперед відповідними принципами та нормами соціального права (матеріально-правовий рівень), у способи, встановлені для реалізації суб'єктами публічної влади наданих їм повноважень (процедурно-правовий рівень) [3, с. 102–103].

В. Шаповал визначає, що соціальна держава – це характеристика сучасної держави, за смислом якої державна діяльність має бути спрямована на створення реальних стандартів матеріального добробуту, освіти, охорони здоров'я тощо і забезпечення таких стандартів для усіх громадян (індивідів), а також на мінімізацію фактичної соціальної нерівності з її економічними

наслідками та створення системи соціальної нерівності з її економічними наслідками та створення системи соціальної підтримки (захисту) тих, хто цього потребує [4, с. 14].

На думку Н. Хоми, соціальна держава – це правова, демократична держава з розвиненим громадянським суспільством і соціально орієнтованою економікою, яка створює умови для реалізації основних прав людини, самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї, створює умови для саморозвитку особи, інвестує в людський та соціальний капітал, гарантує кожному прожитковий мінімум задля гідного людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві, утверджує принципи соціального партнерства, забезпечує екологічну безпеку, сприяє забезпеченню зовнішньої безпеки.

В Скакун вважає, що соціальна держава – це сучасна політико-правова теорія; термін “соціальна” має велике значення навантаження: воно пов'язано із соціальним життям людей, підкреслює, що держава бере на себе турботу про матеріальний добробут громадян, здійснює функцію регулювання економіки з обов'язковим урахуванням екологічних вимог, забезпечує захист економічних і соціальних прав людини [5, с. 137].

Наведене вище дає можливість дійти висновку, що розуміння соціальної держави є різноманітним з огляду на багатовекторність та важливість цієї категорії.

Поряд з тим, з огляду на трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, поняття соціальної держави повинно охоплювати такі елементи:

- 1) забезпечення соціальних потреб громадян на рівні економічно обґрунтованих показників, що визначають державні соціальні стандарти;
- 2) здійснення конструктивного соціального діалогу між владою, бізнесом та громадянським суспільством щодо питань належного рівня соціального забезпечення та захисту громадян України;
- 3) реалізація державних програм щодо подолання бідності та вжиття заходів для недопущення такого явища в майбутньому;
- 4) визначення критеріїв соціальної відповідальності влади, бізнесу та громадянського суспільства в процесі вирішення соціальних питань;
- 5) моніторинг стану соціальної безпеки як фактора, що визначально впливає на стан національної безпеки.

Соціальна безпека – це фактор, який сьогодні відіграє значну роль у формуванні державної політики України загалом та соціальної політики зокрема, а тому потребує детальнішого аналізу.

Поняття “соціальна безпека” є комплексним та увібрало в себе правові, економічні, політичні, соціальні аспекти, відображає стан забезпечення соціального добробуту громадян, спрямоване на якісний рівень життя людей, визначає стійкість суспільства до зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці в соціальній сфері.

Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, згідно з якими соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни [6].

Рівень соціальної безпеки, згідно з Методикою, визначається такими індикаторами:

- частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами за місяць, нижчими від 75 відсотків медіанного рівня загальних доходів;
- відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу;
- відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність;
- співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів);
- частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств;

- обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я;
- обсяг видатків зведеного бюджету на освіту;
- кількість ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті;
- кількість хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті;
- загальна кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів;
- сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року;
- рівень злочинності;
- рівень зайнятості населення у віці 15–70 років;
- відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, в країнах ЄС-27 та в Україні;
- відношення середньої вартості 1 кв. метра загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати.

На законодавчому рівні визначено такі загрози національним інтересам і національній безпеці України в соціальній та гуманітарній сферах: невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зниження можливостей здобуття якісної освіти для представників бідних прошарків суспільства; прояви моральної та духовної деградації суспільства; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва [7].

Ці індикатори та перелік загроз не відображають повного спектра загроз, які існують у соціальній сфері, що свідчить про необхідність доопрацювання та належного законодавчого закріплення шляхом визначення чітких засад правового врегулювання. Соціальна безпека, як показує практика, належить до різновидів безпек, у яких національний та інтернаціональний моменти нерозривно пов'язані між собою внаслідок сучасних тенденцій до глобалізаційних перетворень у всьому світі. Її призначення сприяє забезпеченню самозбереження та еволюційному розвитку націй в сучасних умовах, що в останні роки чітко видно як в Україні – Помаранчева революція, Революція Гідності, так і в таких країнах, як Грузія, Єгипет, Сирія, Лівія, передумовами виникнення конфліктів та громадянських війн у яких були саме відсутність реформ загалом та в соціальній сфері зокрема, соціальна нерівність, високий рівень злочинності та корупції тощо.

Сучасними передумовами визначення стану соціальної безпеки є: перебування України у фактичному стані війни, збільшення безробіття та заборгованості із заробітної плати, проблеми соціального забезпечення тимчасово переміщених осіб, значне збільшення видатків на комунальні послуги, девальвація національної валюти, прийняття непопулярних рішень органів державної влади в частині реалізації пенсійної та податкової реформ; визначення розмірів державних соціальних гарантій (прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії, мінімальної заробітної плати та стипендій тощо) на економічно необґрунтованих показниках, що призвело до значної відмінності між затвердженими та фактичними розмірами; наближається до критичного стан незадоволення різних верств населення відсутністю дій влади із боротьби з корупцією та реальної відповідальності корупціонерів перед законом; прийняття Трудового кодексу України в першому читанні, відсутність державної програми соціального розвитку України на основі реальних показників економіки і наявних фінансових ресурсів у короткостроковій та довгостроковій перспективах тощо.

Соціальна безпека як державний інститут набуває з кожним роком все більшої актуальності, як у міжнародному так і в національному аспектах, внаслідок особливостей та специфіки об'єкта правового регулювання.

Необхідно констатувати, що соціальна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація загроз національним інтересам у соціальній сфері, за якої забезпечуються належний рівень життя населення, розширене відтворення, людський розвиток та соціальний прогрес у суспільстві [8].

Щодо особливостей правового забезпечення функціонування соціальної держави слід зазначити, що воно повинно здійснюватись на таких засадах:

1. Поєднання централізованого, регіонального та локального правового регулювання зі збереженням домінантної ролі за централізованим регулюванням як однією з основних функцій держави.

2. Поєднання диспозитивних та імперативних елементів у правовому регулюванні функціонування соціальної держави, що передбачатиме наявність нормативно встановлених приписів та можливість вирішення окремих питань за допомогою соціального діалогу.

3. Реалізації повного спектра прав та обов'язків, якими наділено громадянське суспільство через вплив на соціальні питання функціонування держави.

4. Визначення та конкретизація джерел фінансування для реалізації соціальних програм та проектів із забезпеченням прозорості надходження та витрачання ресурсів та можливість громадського контролю за процесом їх реалізації.

5. Моніторинг загроз соціальній безпеці з вжиттям належних превентивних заходів реагування у разі необхідності для недопущення дестабілізації ситуації як на загальнодержавному, так і на регіональному чи локальному рівнях тощо.

Висновки. Соціальна держава як правова категорія та явище є об'єктом дослідження та аналізу науковців різних сфер науки, що свідчить про актуальність цього питання в сучасному суспільстві.

Соціальна держава – це характеристика сучасної держави, в якій здійснюється забезпечення соціальних потреб громадян на рівні економічно обґрунтованих показників, що визначаються державними соціальними стандартами, здійсненням конструктивного соціального діалогу між владою, бізнесом та громадянським суспільством щодо питань належного рівня соціального забезпечення та захисту громадян України через реалізацію державних програм у цій сфері з визначенням критеріїв взаємної відповідальності з обов'язковим забезпеченням необхідного рівня соціальної безпеки.

З метою належного правового врегулювання питання соціальної безпеки необхідно розробити та прийняти Закон України “Про соціальну безпеку”, який би чітко визначив поняття соціальної безпеки держави та її складові елементи, засади правового регулювання, загрози та заходи протидії, суб'єктний склад, умови взаємодії влади, бізнесу та громадянського суспільства, відповідальність тощо. Зазначимо, що під час розроблення нормативних актів та механізму соціальної безпеки нашої держави необхідно скористатись практикою зарубіжних країн з цього питання, але необхідна адаптація цього досвіду до реалій сучасної України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Політичний словник [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.
2. Якубенко В. М. Принципи соціальної держави: стан і перспективи їх реалізації в Україні [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Якубенко Вячеслав Михайлович. – К., 2005. – 211 с.
3. Галіцина Н. В. Теорія та практика реалізації концепції соціальної держави в Україні: адміністративно-правове дослідження [Текст]: монографія / Н. В. Галіцина. – Харків: Панов А. М., 2016. – 577 с.
4. Шаповал В. Конституційна категорія соціальної держави [Текст] / В. Шаповал // Право України. – 2004. – № 5. – С. 14–19.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник [Текст] / О. Ф. Скакун [пер/ з рос.]. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.
6. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України” від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Міністерства економічного

розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738 7. Про основи національної безпеки України: закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Текст] // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1433. 8. Підлипна Р. П. *Методологічні засади тлумачення дефініції “соціальна безпека”* [Текст] / Р. П. Підлипна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.2. – С. 275–280.

REFERENCES

1. *Politychnyy slovnyk [Tekst]: navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakl.* [Political Dictionary [Text]: Teaching. Manual For the studio Higher Tutor Shut up]. Za red. M. F. Holovatoho ta O. V. Antonyuka. Kyiv: MAUP Publ., 2005. 792 p. 2. Yakubenko V. M. *Pryntsypy sotsialnoi derzhavy: stan i perspektyvy yikh realizatsiyi v Ukraini [Tekst]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01* [Principles of social state: the state and prospects of their realization in Ukraine [Text]: diss. ... candidate lawyer sciences: 12.00.01]. Kyiv, 2005. 211 p. 3. Halitsyna N. V. *Teoriya ta praktyka realizatsiyi kontseptsiyi sotsialnoi derzhavy v Ukraini: administratyvno-pravove doslidzhennya [Tekst] : monohrafiya* [Theory and practice of realization of the concept of a social state in Ukraine: administrative-legal research [text]: monograph]. Kharkiv : Panov A. M. Publ., 2016. 577 p. 4. Shapoval V. *Konstytutsiyna katehoriya sotsialnoi derzhavy* [Constitutional category of social state]. Pravo Ukrainy. 2004. No 5. pp. 14–19. 5. Skakun O. F. *Teoriya derzhavy i prava: pidruchnyk* [Theory of state and law: a textbook]. Kharkiv: Konsum Publ., 2001. 656 p. 6. *Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy “Pro zatverdzhennya Metodichnykh rekomendatsiy shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoi bezpeky Ukrainy” vid 29.10.2013 r. № 1277* [Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine “On Approval of Methodological Recommendations for Calculation of the Level of Economic Security of Ukraine” dated October 29, 2013 No. 1277]. Ofitsiynyy veb-portal Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Available at: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738 7. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 964-IV* [On the Fundamentals of National Security of Ukraine: The Law of Ukraine of June 19, 2003 No. 964-IV]. Ofitsiynyy visnyk Ukrainy. 2003. No 29. St. 1433. 8. Підлипна Р. П. *Metodolohichni zasady tлумachennya definityi “sotsialna bezpeka”* [Methodological basis for the interpretation of the definition of “social security”]. Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy. 2015. Vol. 25.2. pp. 275–280.

Дата надходження: 07.06.2017 р.